

7. Giles, K. Russia's 'New' Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/2016-03-russia-new-tools-giles.pdf>
8. Herd, G. P., Marshall, G. C. (2016). Russian information operations seek strategic realignment in Europe, *Counterring Russian Propaganda, Per Concordiam, Special issue*. URL: <https://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/en/nav-publications-per-concordiam-on-pw-en.html>
9. Remarks by NATO Deputy Secretary General Ambassador Alexander Vershbow at the Public Diplomacy Forum 2015', NATO, 17 February 2015. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_117556.htm.
10. Saari, S. (2015). Russia's public diplomacy: soft tools with a hard edge', *Border Crossing*, April. URL: <https://www.fiia.fi/en/news/russias-public-diplomacy-soft-tools-with-a-hard-edge>

УДК 316.485.26:316.77

Ніколаєнко Наталія,

доктор політичних наук, професор кафедри політології
Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського,
(Миколаїв, Україна),
ORCID - 0000-0002-2558-4749
nikvlad96@ukr.net

Василевич Юлія,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
(Миколаїв, Україна),
vasilevich.80@gmail.com
orcid.0000-0003-3454-1019

Комарчук Олександр,

аспірант кафедри політології,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
(Миколаїв, Україна)
Orcid 0000-003-10-45-96-35

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Визначено, що питання про комунікативні стратегії в умовах російсько-української гібридної війни набуває сьогодні все більшої актуальності, адже їх вибір визначається основними цілями впливу на свідомість мас із боку російської влади та засобів масової комунікації (далі – ЗМК). Мета дослідження полягає в аналізі видів комунікативних стратегій маніпулятивних технологій російських ЗМК у дискурсі гібридної війни, визначенні основних комунікативних тактик та заходів, що сприяють реалізації стратегій та забезпечують ефективність їх впливу на формування громадської думки населення нашої держави. Виокремлено та описано основні комунікативні маніпулятивні технології, що використовуються сучасними ЗМК, зокрема стратегія формування «образу ворога», стратегії формування історичної спадщини, проведення інформаційної кампанії в соціальних мережах та, що апелює до національної самосвідомості й патріотизму.

Виокремлено низку передумов ефективної реалізації окреслених стратегій, серед яких – популяризація масової російської культури, розповсюдження російської мови; низький рівень медійної грамотності та політичної освіти; відсутність державних програм популяризації українського книговидавництва, кіновиробництва, розвитку театру, мистецтва тощо. Із боку РФ формується жорсткий інформаційний контент, який можна визначити як «інформаційна окупація».

Аналіз національного медіа-контенту за 2014–2018 рр. показав, що комунікативні стратегії російських ЗМК продовжують працювати, разом із відкритим нехтуванням нормами міжнародного права, тому їх місце та роль у сучасному політичному процесі визначається не лише їх використанням у політичному полі України, а й рівнем маніпулятивного потенціалу в контексті цільового впливу на свідомість громадян.

Ключові слова: *гібридна війна, засоби масової комунікації, комунікативні стратегії, маніпулятивні технології, дезінформування, міфодизайн, історична спадщина, національна свідомість і патріотизм, соціальні мережі.*

I. ВСТУП

Постановка проблеми. Протистояння на Сході України, яке концептуалізується в межах різних дискурсів (наукового, медійного та політичного) як «російсько-український конфлікт», «гібридна війна Російської Федерації (далі – РФ) проти України», «російсько-українська гібридна війна», «російська збройна агресія проти України», «війна на Сході України» актуалізує дослідження маніпулятивних технологій ЗМК.

Гібридними називають війни, що є комбінацією заходів «жорсткої» та «м'якої» сили, які поєднують суто військові дії та комплекси підривних операцій диверсійного, інформаційного, соціального та економічного характеру [1].

Основа ведення гібридних війн завжди супроводжується інформаційним захопленням країни завдяки успішності застосування маніпулятивних політичних технологій деструктивного характеру із подальшою реалізацією інтересів певних груп олігархії. Проблемою в цьому питанні є те, що у населення в результаті довготривалого гібридного протистояння повністю зникає довіра до правлячої еліти та кандидатів на керівні посади, а в результаті зниження життєвого рівня та розвитку духовно-просвітницької сфери, маніпулювати населенням стає дедалі простіше видаючи мінімальні соціальні стандарти (хороші дороги чи достойні пенсії) як певне досягнення тих чи інших політичних лідерів. Також варто пам'ятати, що за причинами локальних гібридних війн завжди приховані геополітичні інтереси досить впливових «гравців» серед надкраїн.

Якщо брати до уваги приклад прояву гібридної агресії в сучасному світі, то безумовно найяскравішим і найнебезпечнішим є гібридна війна між надкраїнами на теренах України. Методи, що застосовували агресори звичайно не нові, але масштаби їх дії значно розширились, тим самим ускладнилися, модернізувалися технології, котрі неодноразово втілювалися на територіях інших об'єктів протистояння. Першопричиною цьому є непомічені вчасно технології деструктивного характеру, які активно та майже безперешкодно застосовувалися на теренах Української держави. Цей факт, беззаперечно, необхідно враховувати, досліджувати, виявляти прорахунки, причини та створювати можливі засоби для протидії таким війнам і недопущення розгортання та спалахів подібних агресій на територіях інших країн. Якщо в умовах сьогодення не належним чином оцінювати або взагалі ігнорувати потенційні загрози, то в найближчому майбутньому подібні війни нанесуть непоправної шкоди іншим країнам світу. Окрім того, гібридна війна так і залишилась безкарною, а населення лише безпомічно спостерігатиме за її наслідками.

На початку 2013 р. начальник Генерального штабу Збройних сил РФ Валерій Герасимов під час виступу в Академії військових наук зазначив, що у XXI ст. зростає роль невійськових способів у досягненні політичних і стратегічних цілей, які в низці випадків за своєю ефективністю значно перевершують силу зброї. Наголосимо, що результати теоретичного аналізу російського генштабу Кремль активно використовує на практиці в протистоянні з Україною [2, с. 16]. Отже, маніпулювання інформаційними потоками стає проявом гібридної війни.

Загалом, доречно виокремити такі основні методи інформаційної агресії проти України: 1) дезінформування та маніпулювання; 2) пропаганда; 3) диверсифікація громадської думки; 4) психологічний й психотропний тиск; 5) поширення чуток. Дезінформування та маніпулювання інформацією – метод, який передбачає обман чи введення об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів для його спонукання до запрограмованих суб'єктом дій [3].

Аналіз останніх джерел і публікацій показав, що проблема комунікативних стратегій маніпулятивних технологій в умовах російсько-української гібридної війни є дійсно актуальною як серед науковців, так і журналістів, аналітиків та політиків. Деякі питання, переважно політичні, зазначеної проблеми розкрито в низці праць українських і російських дослідників. Так, директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України, професор В. П. Горбулін

вважає, що проти України використовуються абсолютно новітні технології, які він називає «війною смислів». Вітчизняна дослідниця О. Гойман акцентує увагу на живучості радянської міфології, її впливу на свідомість сучасного українства через політику, культуру та інформаційний простір РФ. В. Брехуненко аналізує ідеологічну спрямованість російських міфів, історичне підґрунтя російських спекуляцій, обґрунтовує підстави заперечення спотворених образів нашого минулого, цілеспрямовано нав'язаних Москвою. Р. Шутов, О. Саприкін аналізують вплив Інтернет-видань та інформації в соціальних мережах, що активно використовуються путінським режимом для вторгнення в український інформаційний простір і дестабілізують українське суспільство. Крім того, до аналізу окресленої проблеми залучено дослідження Е. Коляди й А. Кондрук щодо функціонування в політичному дискурсі евфемізмів та їх впливу на свідомість людини й мас у цілому.

Мета статті. Вивчення та аналіз емпіричних даних дав змогу визначити комунікативні стратегії маніпулятивних технологій ЗМК. Питання про комунікативні стратегії набуває сьогодні все більшої актуальності, адже вибір комунікативних стратегій визначається основними цілями впливу на свідомість мас. Ефективність такого впливу залежить від правильного вибору таких стратегій і засобів їх реалізації, тому мета дослідження полягає в обґрунтуванні видів комунікативних стратегій маніпулятивних технологій ЗМК у дискурсі гібридної війни, визначенні основних комунікативних тактик та заходів, що сприяють реалізації стратегій і забезпечують ефективність впливу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До комунікативних стратегій можемо віднести такі універсальні стратегії, як:

- *Стратегія формування «образу ворога».* Технології формування образу ворога передбачають широке використання засобів і методів інформаційної пропаганди (фільми, телепередачі, аналітичні огляди) з метою створення штучного образу ворога. На початковому етапі за допомогою ЗМІ формується певний політичний дискурс, при цьому використовуються різні технології дискредитації уявного ворога, акцентується на негативних наслідках діяльності. Так, у російських засобах масової інформації (далі – ЗМІ) увагу зосереджено на тезах, що Україна є чинником нестабільності, джерелом різноманітних загроз, а тому перебуває під особливою увагою з боку міжнародної спільноти та РФ. Потрібно зазначити, що конструювання «образу ворога» успішно запозичено російськими ЗМІ з радянської пропаганди й функціонування тоталітарного суспільства в СРСР. Російські медіа почали інформаційну кампанію проти Майдану наприкінці 2013 р., а з часу анексії Криму, РФ розгорнула активну інформаційну війну проти України, коли російські ЗМІ всіма можливими засобами намагалися пояснити вторгнення Росії на територію України, заявляли, що в державі панують «хаос та безладдя», а війська РФ виступають гарантом збереження стабільності й захисту російськомовного населення від третьої сили, яку В. Путін назвав «коричневою чумою».

У цьому контексті доцільне використання технологій евфемізмів (благозвучних висловів, що вживаються замість прямих назв на позначення явища, процесу чи події та спрямовані на завуальоване уявлення про події і їх наслідки). На думку дослідників Е. Коляди та А. Кондрук, політичні евфемізми, що вживаються в текстах політичної комунікації, адресатом яких є масова аудиторія, аби пом'якшити негативні асоціації, пов'язані з певними фактами, часто призводять до викривлення смислу описуваного факту [4]. Отже, відбувається підміна понять та зміщення акцентів у політичному дискурсі. Російські газети, радіо, телебачення, кіно продовжують налаштовувати населення проти власної держави, послуговуючись поняттями «хунта» й «фашисти». В інформаційних повідомленнях російських ЗМІ бойовиків ДНР та ЛНР іменуються «збройними силами Донецької та Луганської народних республік» й «ополченцями»; військова агресія Росії проти України визначається як «громадянська війна» та «внутрішній конфлікт», а українська влада – це «бандерівці» й «хунта».

Наступною стратегією впровадження маніпулятивних технологій засобів масової комунікації є *стратегія формування історичної спадщини*, а саме найбільш дискусійні й трагічні сторінки історії. Ці невичерпані на рівні наукового та суспільного дискурсів питання історичного минулого навмисно політизуються російськими ЗМК та систематично вводяться в політичний формат для мобілізації електорату з метою забезпечення довіри та підтримки громадян.

Однією з ефективних технологій стратегії формування історичної спадщини є система міфодизайну, тобто комплекс заходів, спрямованих на конструювання багатовекторних міфів і використання вже усталених міфів та штампів. Міфодизайн спрямований на формування комунікативних принципів інформаційного простору. Проблема дослідження цього явища і його складових частин є надзвичайно актуальною й малодослідженою в політичній науці. За допомогою міфодизайну структурується контекст сприйняття певної події чи навіть образу, певне повідомлення інтерпретується таким чином, щоб змінити світогляд аудиторії, сформувати в неї певні потреби та запропонувати шляхи їх задоволення. Тому боротьба з міфами радянської й російської історії набуває особливого значення в контексті російсько-українського конфлікту.

Гібридна війна – це не лише протистояння концепцій, технологій військового мистецтва, а й майданчик для боротьби ідентичностей. В умовах третього десятиліття незалежності Україна так і не звільнилася від нав'язаних російськими ЗМК міфів, постколоніальної свідомості й ідентичності.

Президент РФ вважає розвал СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою сторіччя». Ця думка, у тому числі за допомогою міфології, міцно вкорінилася в російському суспільстві. Авторитарна російська держава підхопила ностальгічні настрої росіян, що проявилось, передовсім, у міфології. По суті, остання стала переважно реінкарнацією радянської [5].

Аналізуючи міфотворчість у СРСР, можемо простежити два напрями – зовнішній і внутрішній. Власне створення та поширення пропагандистської міфології стало можливим за умови утвердження тоталітарної моделі суспільства, жорсткої цензури над усіма сферами суспільного життя, закритого й контрольованого інформаційного простору, численних методів приборкання та навіть знищення незгодних тощо. Задля досягнення своїх політичних цілей, радянська партійна верхівка перетворила історію з науки на пропаганду. Зовнішньоорієнтовані міфи СРСР виконували іміджеву функцію, зокрема створювали у світі позитивний і привабливий образ нової соціалістичної держави: начебто в межах багатонаціонального «радянського раю» кожна людина й кожен народ може жити власним і звичним життям без жодних обмежень. Хоча за Конституцією будь-яка республіка могла вийти зі складу СРСР. Внутрішньоорієнтовані міфи мали на меті штучне створення єдиного радянського народу через знищення будь-яких національних ознак решти поневолених народів за допомогою політики інтернаціоналізації. При цьому простежено домінування панівної нації – російської – із російською мовою, тобто фактично відбувалася тотальна русифікація народів усіх республік. Загалом, російська модель міфотворчості копіює радянську. Росія століттями намагається подолати свій комплекс меншовартості, тому намагається нав'язати це почуття іншим націям, присвоює собі чужі здобутки. Подолання нав'язаних міфів, колоніальної ідентичності можливе через правдиве висвітлення історії, через називання речей своїми іменами й провадження національно орієнтованої політики пам'яті [6, с. 56].

Із російських ЗМК, із вуст перших осіб РФ, відомих громадських діячів неодноразово лунали вислови, що «Крим ніколи й не був українським», не було ніякої «анексії Криму», натомість відбулося «відновлення історичної справедливості». На думку директора Українського інституту національної пам'яті В. В'ятровича, не лише радянська історія, а й історія часів Російської імперії використовується сучасною Росією для виправдання своїх претензій та агресії щодо України. Згадаймо історію кількарічної давнини про «Новоросію», про те, що Південь і Схід України завжди були російськими. Аргументами в цій дискусії стали топоніми, пов'язані з Російською імперією, пам'ятники, які там стояли. Використовувалася переписана історія цих регіонів, коли йшлося про те, що ті чи інші населені пункти та міста там з'являлися лише після приходу Російської імперії [7].

Міфи, які не втомлюється створювати й удосконалювати російська влада та медіа, покривають майже все поле української історії, – стверджує завідувач Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ В. Брехуненко. Більшість із них мають «бороду», сягаючи в XVI–XIX ст. Зазнаючи уточнень і переформулювань, ці міфи нав'язують спотворений Москвою образ минулого України під потрібним агресивному сусідові кутом. Мета Росії не обмежується ідеологічним впливом на українців та росіян – вона формує викривлене на її користь сприйняття нашої держави й історії у світі. У XIX–XX ст. була потреба в обґрунтуванні закономірностей перебування українських територій у складі Російської імперії й СРСР, нині ж доводиться природність претензій Кремля на те, що Україна належить до простору «законних» російських впливів із перспективою її поглинання. Потрібно зазначити, що близько двісті років

західні інтелектуали черпали концептуалізовану інформацію про Україну та її минуле переважно з російських історичних і публіцистичних праць, а отже, перебували під потужним тиском московських міфів. Саме в цьому – витoki більшості нинішніх непорозумінь, пов'язаних із неадекватним ставленням Заходу до деяких сторінок нашої історії й інтерпретації новітньої російсько-української війни [8].

Головна мета стратегії формування історичної спадщини засобом міфодизайну полягає в нав'язуванні думки, що сучасна Україна – це штучне територіальне утворення, яке виникло в результаті розпаду СРСР. На доказ цієї тези можна навести слова очільника РФ, сказані у квітні 2008 р. в Бухаресті на закритій Раді Росія-НАТО Джорджу Бушу: «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами [9].

У квітні 2014 р., коли вже було анексовано Крим і бойовики захоплювали державні структури на Донбасі, президент РФ заявив: «Нагадаю, що це Новоросія. Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи. Це все території, передані у двадцять роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили – Бог їх знає». Зазначимо, що ще в 30–40-х рр. XIX ст. в Російській імперії випрацьовано ідеологічну концепцію, котра заперечувала будь-який внесок запорозьких козаків та іншого українського населення в господарське освоєння теренів на Сході й Півдні України. Мовляв, ці землі, хоч і належали війську Запорозькому Низовому, проте були пустою без поселень, доріг і т. ін. А справжня колонізація розпочалася тут після того, як за справу взялася Росія, в останній чверті XVIII ст., після ліквідації в 1775 р. Запорозької Січі [9].

Отже, стратегія формування історичної спадщини включає різноманітні технології спотворення погляду на історію української державності, компонентами якого є традиційні засоби російських ЗМК, науковий підхід до висвітлення історичного минулого в ракурсі тез «російський та український народи – єдиний народ» та «Україна – це органічна частина Російської держави», стратегії та способи аналізу радянського спільного минулого з одночасним розумінням того, що Україна – це невід'ємна частина Росії й вони приречені бути в єдиному геополітичному, економічному та культурному просторі.

Реалізація стратегії формування історичної спадщини неможлива без певних технологій формування символів, смислів, конструктів й образів. Протягом 1991–2013 рр. формування символів та образів України й Росії у світовому політичному дискурсі відбувалося як паралельними шляхами, так і містили власні конструкти, а, починаючи з 2014 р., образи України й Росії помітно змінилися.

На думку А. Березовенко, метадискурс, яким виправдовується окупація Криму, розгортається на основі формування в російській аудиторії самоусвідомлення жертви, стимуляції відчуття несправедливого потерпання від зовнішніх сил, ворожого «іншого». Для цього нерідко вживаються доволі розгорнуті метафори. Цікаво, що лідер Росії використовує ті самі метафори під час різних виступів. При цьому застосовує автоцитацію, підкреслюючи сталість, суттєвість пропонованих ним аналогічних конструктів. Завдяки цьому певні образи набувають якостей «опорних» точок для суспільної свідомості. На засіданні Валдайського клубу і на щорічній Великій прес-конференції у 2014 р. після окупації Криму та впровадження економічних санкцій щодо Росії В. Путін говорить про Росію як про ведмедика («мишку») [10], обіграючи традиційний образ «руського медведя» в димінутивній формі. Цим підкреслено не лише його силу, але й миролюбність, а, крім того, і ніжне ставлення самого В. Путіна до цієї символічної фігури. Тут, Росія-«Мишка» постає як держава, що виявляє агресивність не заради агресивності як такої, а виконує високу місію охоронця своїх заповідних земель від потенційних загарбників [11, с. 272–274].

За останні роки в російських ЗМК відбулася трансформація образу України в площині таких конструктів: Україна – молодша сестра Росії, український народ – «малоросійський народ» зі своїм діалектом, звичками та вподобаннями, такий собі образ «молодшого», яким має опікуватися «старший». Однак після 2014 р. образ України все більше наділяється конкретними рисами агресора («бандерівська», «фашистська» держава), що в межах активного культивування радянського міфу має синонімічне значення, коли Україна уявляється як «агресивна» й «ворожа» країна. Резонансні інформаційні практики націлені на формування образу «фашистської України», а отже, країни, яку потрібно знищити та трансформувати в безпечну для Росії державу.

Отже, відбувається штучне вибудовування образу Росії як держави-гаранта стабільності у світі, а України – як агресора через утілення цілого спектра маніпулятивних технологій ЗМК, зокрема застосування неправдивих історичних фактів, перекручування або замовчування доведених і відомих фактів, власні інтерпретації ролі політичних діячів, підміна понять, або взагалі їх евфемізація.

Спостереження за змінами, що відбулися після 2014 р. в російському політичному «дискурсивному перформансі» «Образ України vs. образ Росії», дають підставу класифікувати їх таким чином: 1) Росія використовує різні (часто протилежні) іпостасі своєї репрезентації – сильної й великої, краще за всіх озброєної, але також (що є новим) – несправедливо зневаженої, миролюбної країни; 2) Україна, на противагу традиційній практиці її презентації Росією як улюбленої «молодшої сестри», дедалі більше наділяється рисами країни-агресора; 3) суб'єктні характеристики України нівелюються в російському політичному дискурсі та в інформаційній продукції в цілому; 5) дискурсивні образи України й Росії у російських інтерпретаціях усе більше відхиляються від реальності [11, с. 292].

• *Стратегія проведення інформаційної кампанії в соціальних мережах* полягає в тому, що РФ, планомірно розробляючи інформаційну платформу для агресії проти України, важливе місце відводить саме соцмережам, аби впливати на формування громадської думки та послаблення патріотичних настроїв в українському суспільстві, насамперед потребу влади орієнтуватися на суспільні настрої й очікування, інакше влада ризикує втратити підтримку громадян. Проблема пошуку технологій впливу на громадську думку вимагає визначення засобів і методів стратегії її формування. Платформи соціальних мереж Twitter, Facebook та YouTube увійшли в повсякденне життя громадян і стали дієвим інструментом у стратегії формування громадської думки, завдяки процесам таргетування та фейкового поширення новинного ряду чи трактування подій.

Як зазначено в монографії «Світова гібридна війна: український фронт» [12], гібридну війну розглядаємо як війну цінностей, нарративів, війну за громадську думку та емоції; війну, що використовує інформацію як зброю. Сучасний інформаційний простір надає можливість звертатися безпосередньо до громадян, створюючи інформаційний світ без посередників і надаючи можливість самому створювати інформаційний контент.

У соцмережах поширюються великі обсяги недостовірної (фейкової) інформації: неперевірені «фотофакти», «відеочеснодокази», «коментарі учасників» тощо. Загалом, через соцмережі поширюються ті самі міфи й стереотипи, котрі продукує російська пропаганда; також культивується емоційний стан тривоги, постійної готовності до захисної агресії [13].

Зважаючи, що Інтернет переважно відвідують молоді і люди, які зараз визначають євроінтеграційні намагання України, спецслужби РФ задіяли величезний апарат для створення інформаційного тиску на власне населення, на населення Сходу України, країн Євросоюзу. Важливим транскордонним простором ведення інформаційного протистояння стала саме мережа Інтернет. Різні реальні й уявні «хактивісти», «кіберпартизани», «кіберополчення», а також спеціальні підрозділи різних відомств із ведення протистояння в Інтернет-просторі стають важливим елементом кібератак, а також проведення спеціальних психологічних операцій у соціальних мережах та в Інтернеті загалом [14].

Тим самим соціальні мережі стали не лише ЗМК, а й механізмом конструювання комунікативного простору, через систему «ботів», «експертів», «очеснодоказів подій». Як зазначає Н. Цветкова, постійне зростання чисельності громадян, які слухають радіо, дивляться телевізійні програми через Інтернет, користуються певними ресурсами й обговорюють найважливіші суспільні та політичні проблеми в соціальних мережах, змінило суть сучасної громадської дипломатії. Уряди різних країн переносять її програми в кіберпростір, а основною цільовою аудиторією стають мільйони громадян – учасники соціальних мереж [15, с.109]

Гібридна війна не обмежується бойовими діями, це війна в інформаційному просторі, це війна символів, образів, смислів, інформаційний контекст якої спрямований на послаблення патріотичних настроїв в українському суспільстві, наприклад через активне використання міфу про спільне минуле, ностальгії за СРСР і дискредитації українських героїв та української історії в цілому. Тому застосування *комунікативних стратегій, що апелює до національної самосвідомості та патріотизму* набувають актуального значення. Культивування маніпулятивних технологій ЗМК, а саме: пропаганда «регіонального патріотизму» або «ментального сепаратизму» крізь призму смислів,

спрямованих на заперечення легітимності Української держави; підкреслення її «штучності» як державного утворення незалежного й, відповідно, природності існування в межах Російської держави. Прикладом використання інструментів стратегії, що апелюють до національної самосвідомості та патріотизму, можуть слугувати маніпулятивні технології російських видань (створення асоціацій, перекручування фактів, псевдокоментарі, вибіркова правда, дезінформування тощо).

Використовуючи дослідження О. Саморукової, потрібно виокремити основні інструменти стратегії звернення до національної самосвідомості та патріотизму: викривлення фактів; активне використання тези про націоналістично (радикально) налаштоване, «фашизоване» українське суспільство, що є доволі ефективним для західної аудиторії (звернення до проблеми відродження фашизму й антисемітизму історично залишаються особливо чутливими для європейського суспільства); публікація та тиражування фейкових фото- й відеоматеріалів; зображення, зроблені в інших військових умовах, кадри з художніх фільмів, що неначебто є свідченнями «каральних» дій української армії; героїзація російських військових [16].

Як влучно зазначила А. Березовенко, Росія присвоює фрагменти історичного «лінгвосеміозису» та капіталізує їх, тобто якнайширше застосовує лінгвосеміотичний аутсорсинг [11, с. 292].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, розглянуті комунікативні стратегії маніпулятивних технологій ЗМК дають змогу зрозуміти у деталях, яким чином і з чого «створяться» образи України й Росії, вибудовуючи їх для внутрішнього та зовнішнього вжитку. Росія «реформує» історичний ландшафт, тим самим формується жорсткий інформаційний контент, фактично на окупованих територіях маємо справу з «інформаційною окупацією» з боку РФ, а на території України російські ЗМІ сформували власний інформаційний простір.

Аналіз комунікативних стратегій маніпулятивних технологій як інструменту інформаційної складової частини гібридної війни, дає змогу виокремити передумови ефективності зазначених стратегій:

- 1) популяризація масової російської культури із зазначенням єдності української й російської культури, розповсюдження російської мови;
- 2) відсутність в Україні власного кіно- та телевізійного виробництва й кадровий голод у медіа-, теле- та кіноіндустрії;
- 3) низький рівень медійної грамотності й політичної освіти;
- 4) відсутність державних програм популяризації українського книговидавництва, кіновиробництва, розвитку театру, мистецтва тощо.

Аналіз національного медіа-контенту за 2014–2018 рр. засвідчив, що комунікативні стратегії російських ЗМК продовжують працювати, разом із відкритим нехтуванням нормами міжнародного права, тому їх місце й роль у сучасному політичному процесі визначається не лише їх використання в політичному полі України, а й рівнем маніпулятивного потенціалу в контексті цільового впливу на свідомість громадян.

Відзначимо, що досліджувана проблема відрізняється глибиною, складністю й розкриває широкі перспективи для подальшого вивчення комунікативних стратегій та засобів їх утілення під час гібридної війни або в інших кризових ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Renz, B., Smith, H. (2016). Russia and Hybrid Warfare: Going beyond the Label. *Report 1/2016*. URL: <http://vnk.fi/en/government-s-analysis-assessment-and-research-activities>
2. Гурак, І. (2018). Виклики та загрози для України в контексті зовнішньополітичної активності РФ, США та провідних держав ЄС. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози*. Матеріали міжнар. наук. конф. Львів, 22–23 берез. 2018 р., 16–19.
3. Скулиш, С. Д. (Ред.). (2011). Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посібник (2-ге вид.). Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 248 с. URL: [//pidruchniki.com/19790213/psihologiya/sugestivni_tehnologiyi_manipulyativnogo_vplivu](http://pidruchniki.com/19790213/psihologiya/sugestivni_tehnologiyi_manipulyativnogo_vplivu)

4. Коляда, Е., Кондрук, А. (2015). Евфемізми як засіб маніпуляції у політичному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*, № 2, 97–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/akrif_2015_2_19
5. Гойман, О. (2015). Реінкарнація радянських міфів у сучасній інформаційній війні. *Людознавчі студії*. Серія: Філософія (Вип. 32), 133–147. URL: http://dspu.edu.ua/filos_lud/wp-content/uploads/2016/04/2015_13.pdf
6. Гойман, О. О. (2015). Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни. *Грані*, № 1, 50–56.
7. Деколонізація: як історію України звільнять від російських міфів. URL: <http://mnk.org.ua/novini/dekolonizatsiia-iak-istoriiu-ukrayini/>
8. Брехуненко, В. (2017). Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ: Брехуненко Наталія Андріївна, 280 с.
9. Війна за свідомість: науковець спростовує ключові російські міфи про Україну. URL: <http://www.golos.com.ua/article/302344>
10. Большая пресс-конференция В. Путина 18.12.2014. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47250>
11. Березовенко, А. (2018). Після майдану 2014: Образи України і Росії у російському політичному дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* (Вип. 3–4, (95–96)), 272–292.
12. Горбулін, В. П. (Ред.). (2017). Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ: НІСД, 496 с.
13. Шутов, Р. (2014). Російська пропаганда в українському інформаційному полі. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy>
14. Саприкін, О. А. (2016). Інтернет-ресурси як інструмент інформаційної війни й інформаційна безпека України. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/bdi_2015_2_12.pdf
15. Цветкова, Н. А. (2011). Программы Web 2.0 в публичной дипломатии США. *США. Канада: экономика, политика, культура*, № 3, 109–122.
16. Саморукова, О. (2017). Маніпулятивні технології у висвітленні зарубіжними ЗМІ ситуації в Україні. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* (Вип. 48). 351–359. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3497:manipulyativni-tekhnologiji-u-visvitlenni-zarubizhnimi-zmi-situatsiji-v-ukrajini&catid=81&Itemid=415

Матеріал надійшов до редакції 29.08.2019 р.

COMMUNICATIVE STRATEGIES OF THE INFORMATION COMPONENT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN HYBRID WARFARE

It has been determined that today the issue of communication strategies in the context of the Russo-Ukrainian hybrid warfare is becoming increasingly relevant, since their choice is determined by the main goals of influencing the mass consciousness by the Russian authorities and means of mass communication. The purpose of the research is to analyze the types of communication strategies of manipulative technologies of Russian means of mass communication in the discourse of hybrid warfare, to identify the basic communication tactics and measures that contribute to the implementation of strategies and ensure their effectiveness in shaping public opinion of the population in Ukraine. The basic communicative manipulative technologies used by modern means of mass communication are distinguished and described. They are the following: the strategy of forming the "image of the enemy", the strategy of forming the historical heritage, the strategy of conducting an information campaign on social networks, and the strategy that appeals to national consciousness and patriotism.

A number of prerequisites for effective implementation of the outlined strategies were identified. Among them – popularization of mass Russian culture, widespread Russian language; low level of media literacy and political education; absence of state programs for promotion of Ukrainian book publishing, film production, theater development, art and more. Therefore, from the Russian Federation is formed rigid information content, which can be defined as «information occupation».

The analysis of national media content of 2014–2018 showed that the communication strategies of the Russian means of mass communication continue to work together with open disregard for the rules of international law, so their place and role in the current political process is determined not only by their use in the political field of Ukraine, but also by the level of manipulative potential in the context of the targeted impact on citizens' consciousness.

Key words: hybrid warfare, mass communication, communication strategies, manipulative technologies, misinformation, myth design, historical heritage, national consciousness and patriotism, social networks.

REFERENCES

1. Renz, B., Smith, H. (2016). Russia and Hybrid Warfare: Going beyond the Label. *Report 1/2016*. URL: <http://vnk.fi/en/government-s-analysis-assessment-and-research-activities> (in English).
2. Hurak, I. (2018). Challenges and threats to Ukraine in the context of the Russian Federation, the USA and leading EU countries foreign policy activity. *Transformatsiya mizhnarodnoyi bezpeky: suchasni vyklyky ta zahrozy*, Materialy mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi. Lviv, March, 22–23, 16–19 (in Ukrainian).
3. Skulysh, YE. D. (Ed.). (2011). Suggestive technologies of manipulative influence: navch. posibnyk (2-he vyd.). Kyiv: ZAT «VIPOL», 248 p. URL: [//pidruchniki.com/19790213/psihologiya/sugestivni_tehnologiyi_manipulyativnogo_vplivu](http://pidruchniki.com/19790213/psihologiya/sugestivni_tehnologiyi_manipulyativnogo_vplivu) (in Ukrainian).
4. Kolyada, E., Kondruk, A. (2015). Euphemisms as a means of manipulation in political discourse. *Aktual'ni pytannya inozemnoyi filolohiyi*, № 2, 97–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/akpif_2015_2_19 (in Ukrainian).
5. Hoiman, O. (2015). The reincarnation of Soviet myths in the modern information war. *Lyudynoznavchi studiyi*. Seriya: Filosofiya (Vyp. 32), 133–147. URL: http://dspu.edu.ua/filos_lud/wp-content/uploads/2016/04/2015_13.pdf (in Ukrainian).
6. Hoiman, O. O. (2015). Manipulation of mass consciousness in the conditions of modern hybrid warfare. *Hrani*, № 1, 50–56 (in Ukrainian).
7. Decolonization: how the history of Ukraine will be freed from Russian myths. URL: <http://mnk.org.ua/novini/dekolonizatsiia-iak-istoriiu-ukrayini/> (in Ukrainian)
8. Brekhunenko, V. (2017). The war for consciousness. Russian myths about Ukraine and its past. Kyiv: Brekhunenko Nataliya Andriyivna, 280 p. (in Ukrainian).
9. The war for consciousness: scientist refutes key Russian myths about Ukraine. URL: <http://www.golos.com.ua/article/302344> (in Ukrainian).
10. V. Putin's big press conference 18.12.2014. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47250> (in Russian).
11. Berezovenko, A. (2018). After the Maidan of 2014: Images of Ukraine and Russia in Russian political discourse. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny* (Vypusk 3–4, (95–96)), 272–292 (in Ukrainian).
12. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). World hybrid warfare: the Ukrainian front : monohrafiya. Kyiv: NISD, 496 p. (in Ukrainian).
13. Shutov, R. (2014). Russian propaganda in the Ukrainian information field. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy> (in Ukrainian).
14. Saprykin, O. A. (2016). Internet resources as a tool of information warfare and information security of Ukraine. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/bdi_2015_2_12.pdf (in Ukrainian)
15. Tsvetkova, N. A. (2011). Web 2.0 Programs in the US public diplomacy. *CIIA. Kanada: ekonomika, politika, kul'tura*, № 3, 109–122 (in Russian).
16. Samorukova, O. (2017). Manipulative technologies in the coverage of Ukraine's foreign media. *Naukovi pratsi Nats. b-ky Ukrayiny im. V. I. Vernads'koho* (Vyp. 48). 351–359. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3497:manipulyativni-tehnologiji-u-visvitlenni-zarubizhnimi-zmi-situatsiji-v-ukrajini&catid=81&Itemid=415 (in Ukrainian).